

Υπόθεση C-561/19

**Σύνοψη της αιτήσεως προδικαστικής απόφασεως κατά το άρθρο 98,
παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου**

Ημερομηνία καταθέσεως:

23 Ιουλίου 2019

Αιτούν δικαστήριο:

Consiglio di Stato (Συμβούλιο της Επικρατείας, Ιταλία)

Ημερομηνία της απόφασης του αιτούντος δικαστηρίου:

15 Νοεμβρίου 2018

Εκκαλούσες:

Consorzio Italian Management

Catania Multiservizi SpA

Εφεσίβλητη:

Rete Ferroviaria Italiana SpA

Αντικείμενο της κύριας δίκης

Έφεση που άσκησαν η Consorzio Italian Management και η Catania Multiservizi SpA κατά της αποφάσεως 433/2014 του Tribunale amministrativo regionale per la Sardegna [περιφερειακού διοικητικού δικαστηρίου της Σαρδηνίας, Ιταλία (στο εξής: TAR Σαρδηνίας)], με την οποία απερρίφθη η προσφυγή που είχαν ασκήσει οι εκκαλούσες κατά της από 22 Φεβρουαρίου 2012 πράξεως της Rete ferroviaria italiana s.p.a., με την οποία η τελευταία έκρινε αδικαιολόγητη και απαράδεκτη τη ζητηθείσα αναπροσαρμογή της αντιπαροχής της δημόσιας συμβάσεως, εξαιτίας προβαλλόμενης αυξήσεως του συμβατικού κόστους, λόγω αυξήσεως των δαπανών προσωπικού.

Το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της απόφασεως περί παραπομπής

Ερωτάται εάν είναι υποχρεωτική η προδικαστική παραπομπή, δυνάμει του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οσάκις ένας διάδικος, έστω και σε διαφορετικά χρονικά σημεία, εγείρει ενώπιον

του εθνικού δικαστηρίου τελευταίου βαθμού προδικαστικό ζήτημα συμβατότητας του εθνικού δικαίου με το δίκαιο της Ένωσης·

- ή εάν, αντιθέτως, η προδικαστική παραπομπή κατόπιν αιτήματος διαδίκου πρέπει να θεωρηθεί υποχρεωτική μόνο για εκείνα τα ζητήματα που οι διάδικοι εγείρουν με το εισαγωγικό έγγραφο της δίκης ή μέχρι την τελευταία επιτρεπόμενη διαδικαστική πράξη πριν από τη διάσκεψη επί της υποθέσεως, και πάντως σε καμία περίπτωση μετά την υποβολή μιας πρώτης αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- [Τέλος, ερωτάται] εάν είναι συμβατά με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης τα άρθρα 115, 206 και 217 του decreto legislativo (νομοθετικού διατάγματος, στο εξής: νδ) 163/2006, όπως έχουν ερμηνευθεί από τα εθνικά διοικητικά δικαστήρια, υπό την έννοια ότι αποκλείουν την αναπροσαρμογή των τιμών σε συμβάσεις οι οποίες σχετίζονται με τους λεγόμενους ειδικούς τομείς, ιδίως με εκείνους που έχουν αντικείμενο διαφορετικό από τα προβλεπόμενα στην οδηγία 2004/17, αλλά συνδέονται με αυτούς λειτουργικώς.

Προδικαστικά ερωτήματα

α) Υποχρεούται, καταρχήν, βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, εθνικό δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις έχουν καταστεί απρόσβλητες, να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα ως προς την ερμηνεία του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακόμη και στις περιπτώσεις που ένας εκ των διαδίκων εγείρει ενώπιον αυτού το εν λόγω ζήτημα μετά την πρώτη εκ μέρους του πράξη κινήσεως της δίκης ή συμμετοχής του σε αυτήν, ή μετά την ολοκλήρωση της συζητήσεως και πριν από τη διάσκεψη επί της υποθέσεως ή, ακόμη, μετά την υποβολή μιας πρώτης αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης;

β) Συνάδουν – βάσει τα ανωτέρω – με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ιδίως με το άρθρο 4, παράγραφος 2, το άρθρο 9, το άρθρο 101, παράγραφος 1, στοιχείο ε΄, το άρθρο 106, το άρθρο 151 – και με τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που υπογράφηκε στο Τορίνο στις 18 Οκτωβρίου 1961 και με τον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989 που μνημονεύονται σε αυτό – με τα άρθρα 152, 153, 156 ΣΛΕΕ· με τα άρθρα 2 και 3 ΣΕΕ· καθώς και με το άρθρο 28 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης) τα άρθρα 115, 206 και 217 του νδ 163/2006 όπως έχουν ερμηνευθεί από τα εθνικά διοικητικά δικαστήρια, ήτοι υπό την έννοια ότι αποκλείουν την αναπροσαρμογή των τιμών σε συμβάσεις οι οποίες σχετίζονται με τους λεγόμενους ειδικούς τομείς, ιδίως με εκείνους που έχουν αντικείμενο διαφορετικό από τα προβλεπόμενα στην οδηγία 2004/17, αλλά συνδέονται με αυτούς λειτουργικώς;

γ) Συνάδουν – βάσει των ανωτέρω – με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ιδίως με το άρθρο 28 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως η οποία είναι κατοχυρωμένη στα άρθρα 26 και 34 ΣΛΕΕ, καθώς και με την αρχή της επιχειρηματικής ελευθερίας η

οποία είναι επίσης κατοχυρωμένη στο άρθρο 16 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης) τα άρθρα 115, 206 και 217 του νδ 163/2006 όπως έχουν ερμηνευθεί από τα εθνικά διοικητικά δικαστήρια, ήτοι υπό την έννοια ότι αποκλείουν την αναπροσαρμογή των τιμών σε συμβάσεις που σχετίζονται με τους λεγόμενους ειδικούς τομείς, ιδίως με εκείνους που έχουν αντικείμενο διαφορετικό από τα προβλεπόμενα στην οδηγία 2004/17, αλλά συνδέονται με αυτούς λειτουργικώς;

Παρατιθέμενες διατάξεις του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣΛΕΕ, ιδίως: άρθρο 4, παράγραφος 2, άρθρο 9, άρθρο 26, άρθρο 34, άρθρο 101, παράγραφος 1, στοιχείο ε', άρθρο 106, άρθρο 151, άρθρο 152, άρθρο 153, άρθρο 156, καθώς και άρθρο 267, τρίτο εδάφιο

ΣΕΕ, ιδίως: άρθρα 2 και 3

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδίως: άρθρα 16 και 28

Οδηγία 2004/17/EK

Παρατιθέμενες εθνικές διατάξεις

Decreto legislativo n. 163/2006 (Codice dei contratti pubblici relativi a lavori, servizi e forniture in attuazione delle direttive 2004/17/CE e 2004/18/CE) [Νομοθετικό διάταγμα 163/2006 περί κώδικα δημοσίων συμβάσεων έργων, υπηρεσιών και προμηθειών κατ' εφαρμογήν των οδηγιών 2004/17/EK και 2004/18/EK], ιδίως: άρθρα 115, 206, 210 και 217

Ιστορικό της διαφοράς

- 1 Η υπό κρίση έφεση αφορά την ίδια απόφαση του TAR Σαρδηνίας 433/2014, η οποία οδήγησε στην έκδοση της διατάξεως περί παραπομπής στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επί της οποίας το τελευταίο αποφάνθηκε με την απόφασή του της 19ης Απριλίου 2018, στην υπόθεση C-152/17. Εντούτοις, οι εκκαλούσες εγείρουν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου νέα προδικαστικά ζητήματα, τα οποία το τελευταίο κρίνει, εν μέρει, ότι υποχρεούται να παραπέμψει στο Δικαστήριο. Επιπλέον, το εν λόγω δικαστήριο υποβάλλει προκαταρκτικό ερώτημα σχετικό με την υποχρέωση υποβολής νέας αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως υπό το πρίσμα ζητήματος το οποίο εγείρουν ex novo οι εκκαλούσες.
- 2 Η Consorzio Italian Management και η εταιρία Catania Multiservizi s.p.a., έκαστη για λογαριασμό της και η πρώτη επιπροσθέτως ως επικεφαλής εταιρία της a.t.i. [(associazione temporanea di imprese) (κοινοπραξίας επιχειρήσεων)] την οποία έχουν συστήσει τα δύο εν λόγω νομικά πρόσωπα ασκούν έφεση κατά της αποφάσεως 433 της 11ης Ιουνίου 2014, με την οποία το TAR Σαρδηνίας, πρώτο

τμήμα, απέρριψε την ασκηθείσα προσφυγή κατά της από 22 Φεβρουαρίου 2012 πράξεως της Rete ferroviaria italiana s.p.a.

3 Με την ως άνω πράξη, η Rete ferroviaria italiana s.p.a. έκρινε αδικαιολόγητη και απαράδεκτη τη ζητηθείσα αναπροσαρμογή της αντιπαροχής της δημόσιας συμβάσεως, εξαιτίας προβαλλόμενης αυξήσεως του συμβατικού κόστους, λόγω αυξήσεως των δαπανών προσωπικού.

4 Η εν λόγω δημόσια σύμβαση αφορά την ανάθεση, από τη Rete ferroviaria italiana s.p.a. (στο εξής: RFI), «υπηρεσιών καθαρισμού, συντηρήσεως του διακόσμου των καταστημάτων και άλλων προσβάσιμων στο κοινό χώρων, και παρεπόμενων υπηρεσιών, σε σταθμούς, εγκαταστάσεις, γραφεία και εργαστήρια, σε διάφορες τοποθεσίες εντός της δικαιοδοσίας της διαμερισματικής διευθύνσεως κινήσεως του Κάλιαρι».

5 Η ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗ

6 Με την εκκαλούμενη απόφαση κρίθηκαν, ιδίως, τα εξής:

- στην υπό κρίση υπόθεση, δεν εφαρμόζεται το άρθρο 115 του νδ 163/2006 [ούτε οι ανάλογες, προγενέστερες διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 4, του legge (νόμου, στο εξής: ν.) 537/1993, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 44 του ν. 724/1994], «καθόσον διαπιστώνεται ότι οι δραστηριότητες που αποτελούν αντικείμενο της επίδικης δημόσιας συμβάσεως εμπίπτουν στους “ειδικούς τομείς” του μέρους III, του codice degli appalti (κώδικα περί δημοσίων συμβάσεων), και συνεχίζουν να συντρέχουν [σελ. 3 του πρωτοτύπου] τόσο η υποκειμενική όσο και η αντικειμενική προϋπόθεση, ώστε να θεωρηθεί ότι η σύμβαση παροχής υπηρεσιών καθαρισμού σιδηροδρομικών σταθμών εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 217 του εν λόγω κώδικα, κατά το οποίο η νομοθεσία που διέπει ειδικούς τομείς δεν έχει εφαρμογή σε δημόσιες συμβάσεις που συνάπτονται για σκοπούς άλλους από την άσκηση των δραστηριοτήτων που αναφέρονται στα άρθρα 208 έως 213»·

- τούτο οφείλεται στο ότι «ο καθαρισμός εμπίπτει στη νομοθεσία που διέπει τους ειδικούς τομείς όταν έχει λειτουργική σχέση με την οικεία δραστηριότητα, κάτι που ισχύει εφόσον πρόκειται για ακίνητα τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του δικτύου παραγωγής, διανομής και μεταφοράς, όπως προβλέπεται στα άρθρα 208 επ. του νδ 163/2006»· τέτοια είναι η περίπτωση της «υπηρεσίας καθαρισμού σταθμών, εγκαταστάσεων, γραφείων και εργαστηρίων [...] ως λειτουργικών εγκαταστάσεων και αναγκαίων στοιχείων που αποτελούν τμήμα του δικτύου σιδηροδρομικών μεταφορών»·

- αναπροσαρμογή των τιμών δεν απαιτείται ούτε βάσει του άρθρου 1664 του codice civile (ιταλικού αστικού κώδικα, στο εξής: ΑΚ), δεδομένου ότι «από την εν λόγω διάταξη χωρεί παρέκκλιση βάσει της βουλήσεως των συμβαλλομένων, εφόσον στη σύμβαση περιλαμβάνεται ρήτρα περιορισμού της αναπροσαρμογής των τιμών, όπως ισχύει στην προκειμένη περίπτωση με τις διατάξεις του άρθρου 6 της συμβάσεως που συνήφθη μεταξύ των μερών στις 23 Φεβρουαρίου 2006».

7 ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΕΦΕΣΕΩΣ

8 Οι εκκαλούσες προβάλλουν τους εξής λόγους:

α) η απόφαση είναι εσφαλμένη λόγω παραβάσεως και εσφαλμένης εφαρμογής του άρθρου 115 του νδ 163/2006 και του άρθρου 6, παράγραφος 4, του ν. 537/1993, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 44 του ν. 724/1994· λόγω παραβάσεως και εσφαλμένης εφαρμογής των άρθρων 206, 210 και 217 του νδ 163/2006· τούτο, διότι «η επίμαχη σύμβαση: α) δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του μέρους III του codice degli appalti (κώδικα περί δημοσίων συμβάσεων), β) υπόκειται, ωστόσο, στις διατάξεις του μέρους II, του codice degli appalti (κώδικα περί δημοσίων συμβάσεων), με αποτέλεσμα να εφαρμόζεται το άρθρο 115 του νδ 163/2006». Συγκεκριμένα, προκειμένου η ανάθεση της παροχής υπηρεσίας να διέπεται από τη νομοθεσία των ειδικών υπηρεσιών, απαιτείται, πέραν της συνδρομής ενός υποκειμενικού στοιχείου και η συνδρομή ενός αντικειμενικού στοιχείου, που συνίσταται στον παρεπόμενο χαρακτήρα της υπηρεσίας, ήτοι στο να αποτελεί «μέσο προς επίτευξη σκοπού» ως προς τη δραστηριότητα που εμπίπτει σαφώς στους ειδικούς τομείς. Εντούτοις, η υπηρεσία καθαρισμού «είναι εξ ορισμού ουδέτερη, υπό την έννοια ότι είναι πάντοτε κατ' ουσίαν απαράλλακτη, είτε παρέχεται σε δημοτικά γραφεία, σε νοσοκομεία είτε στα γραφεία της RFI.[...]» Εν τέλει, η επίμαχη σύμβαση, που ανατίθεται από οργανισμό δημοσίου δικαίου όπως η RFI, υπόκειται στο μέρος II του codice degli appalti (κώδικα περί δημοσίων συμβάσεων), με αποτέλεσμα να εφαρμόζεται το άρθρο 115, το οποίο είναι διάταξη αναγκαστικού δικαίου η οποία κατισχύει τυχόν αντίθετων συμφωνιών»·

β) η απόφαση είναι εσφαλμένη λόγω παραβάσεως και εσφαλμένης εφαρμογής του άρθρου 1664 του ΑΚ· δεδομένου ότι «η σύμβαση αναθέσεως δεν προβλέπει ρητά καμία παραίτηση από το δικαίωμα αναπροσαρμογής του κόστους λόγω αυξημένων δαπανών που σχετίζονται με την αύξηση του κόστους εργασίας», και δεδομένου ότι οι μόνες υφιστάμενες ρήτρες (που ωστόσο προσβάλλονται και ζητείται να αναγνωρισθεί η ακυρότητά τους, «στην περίπτωση που ερμηνευθούν ως αντιβαίνουσες στην αναπροσαρμογή της αντιπαροχής δημόσιας υπηρεσίας»), στο μέτρο που αφορούν τον χαρακτήρα της αμοιβής ως καλύπτουσας το σύνολο των παροχών, προφανώς αναφέρονται στις υφιστάμενες συνθήκες κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως [...] και δεν ρυθμίζουν το ενδεχόμενο μεταγενέστερων μεταβολών». Εν πάση περιπτώσει, κατά το άρθρο 1369 του ΑΚ, οι εν λόγω ρήτρες πρέπει να ερμηνεύονται με τον τρόπο που προσιδιάζει στη φύση και στον σκοπό της συμβάσεως, και, εν προκειμένω, δεδομένου ότι η σύμβαση αφορά διαρκή και περιοδική παροχή, «η αναπροσαρμογή του τιμήματος σε περίπτωση επελθούσας ανισορροπίας μεταξύ παροχής και αντιπαροχής είναι ο κανόνας». Επικουρικώς, οι ρήτρες θα πρέπει να κριθούν άκυρες, βάσει του άρθρου 1341, παράγραφος 2, του ΑΚ, δεδομένου ότι δεν φέρουν ειδική μονογραφή·

Κατά τις εκκαλούσες, η εθνική νομοθεσία, καθόσον αποκλείει την αναπροσαρμογή των τιμών στον τομέα των μεταφορών και, ιδίως, στις συναφείς συμβάσεις καθαρισμού, παραβιάζει την οδηγία [2004/]17 της 31ης Μαρτίου

2004. Η εθνική νομοθεσία «αποδεικνύεται ότι υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο και δεν δικαιολογείται σε σχέση με την κοινοτική, είναι αδικαιολόγητα δυσανάλογη και θέτει την “επικουρική” επιχείρηση (ανάδοχο δραστηριότητας όπως ο καθαρισμός) σε υποδεέστερη και πιο αδύναμη θέση έναντι της εταιρίας που (μάλιστα) ασκεί τη δημόσια υπηρεσία», δημιουργώντας, ως εκ τούτου, «άδικη και δυσανάλογη συμβατική ανισορροπία», μέσω του ιταλικού νομοθετικού πλαισίου, το οποίο «έχει ως αποτέλεσμα τη διατάραξη των κανόνων λειτουργίας της αγοράς».

Κατά συνέπεια, οι εκκαλούσες ζητούν να παραπεμφθεί το ζήτημα στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, «προκειμένου να διευκρινιστεί κατά πόσον είναι σύμφωνη με το πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο, καθώς και με την οδηγία 2004/17, ερμηνεία του εθνικού δικαίου που αποκλείει την αναπροσαρμογή των τιμών σε συμβάσεις που σχετίζονται με τους λεγόμενους ειδικούς τομείς, ιδίως με εκείνους που έχουν αντικείμενο διαφορετικό από τα προβλεπόμενα στην εν λόγω οδηγία».

Επίσης, ζητείται να ελεγχθεί το κύρος και της ίδιας της οδηγίας 2004/17 (στην περίπτωση που θεωρηθεί ότι ο αποκλεισμός της αναπροσαρμογής των τιμών σε όλες τις συμβάσεις που συνάπτονται και εκτελούνται στο πλαίσιο των λεγόμενων ειδικών τομέων απορρέει απευθείας από την εν λόγω οδηγία), «λαμβανομένων υπόψη του μη δίκαιου και δυσανάλογου χαρακτήρα της και της διαταράξεως της συμβατικής ισορροπίας, και, άρα, των κανόνων της αποτελεσματικής αγοράς[»].

Η εφεσίβλητη RFI υποστήριξε ότι η έφεση είναι αβάσιμη και, ειδικότερα, ζήτησε την απόρριψη των ερωτημάτων περί συμβατότητας με την ενωσιακή έννομη τάξη της εφαρμοστέας στην επίδικη περίπτωση εθνικής νομοθεσίας.

9 Η ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΔΙΑΤΑΞΗ ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗΣ

10 Με τη διάταξη 1297 της 22ας Μαρτίου 2017, το Consiglio di Stato (Συμβούλιο της Επικρατείας) υπέβαλε αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο ως προς την ερμηνεία διατάξεων, όσο και ως προς το κύρος πράξεως της Ένωσης, βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, υποβάλλοντας τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

α) Συνάδει με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ιδίως με τα άρθρα 3, παράγραφος 3, ΣΕΕ, με τα άρθρα 26, 56 έως 58 και 101 ΣΛΕΕ και με το άρθρο 16 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης), καθώς και με την οδηγία 2004/17, ερμηνεία του εθνικού δικαίου που αποκλείει την αναπροσαρμογή των τιμών σε συμβάσεις οι οποίες σχετίζονται με τους λεγόμενους ειδικούς τομείς, ιδίως με εκείνους που έχουν αντικείμενο διαφορετικό από τα προβλεπόμενα στην εν λόγω οδηγία, αλλά συνδέονται με αυτούς λειτουργικώς;

β) Συνάδει με τις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ιδίως με τα άρθρα 3, παράγραφος 1, ΣΕΕ, με τα άρθρα 26, 56 έως 58 και 101 ΣΛΕΕ και με το άρθρο 16 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης) η οδηγία

2004/17 (εάν ήθελε θεωρηθεί ότι ο αποκλεισμός της αναπροσαρμογής των τιμών στο σύνολο των συμβάσεων που συνάπτονται και εκτελούνται στο πλαίσιο των λεγόμενων ειδικών τομέων απορρέει απευθείας από την εν λόγω οδηγία), (όπως προβάλλουν οι εκκαλούσες) «λαμβανομένων υπόψη του άδικου και δυσανάλογου χαρακτήρα της και της διαταράξεως της συμβατικής ισορροπίας, και, άρα, των κανόνων της αποτελεσματικής αγοράς;»

11 ΑΒΑΣΙΜΟ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ ΕΦΕΣΕΩΣ

12 Η ασκηθείσα έφεση – με την οποία αμφισβητείται η μη εφαρμογή (όπως κρίθηκε με την εφεσιβαλλόμενη απόφαση) της αναπροσαρμογής της αντιπαροχής της δημόσιας συμβάσεως για την παροχή υπηρεσιών καθαρισμού στον τομέα των μεταφορών – κατ’ ουσίαν βασίζεται σε δύο επιχειρήματα:

- πρώτον, ότι η υπηρεσία καθαρισμού «είναι εξ ορισμού ουδέτερη, υπό την έννοια ότι είναι πάντοτε κατ’ ουσίαν απαράλλακτη» οπουδήποτε και αν παρέχεται, και, ως εκ τούτου, ελλείπει αναγνωρισμένης παρεπόμενης σχέσεως με την «κύρια» υπηρεσία με την οποία συνδέεται (εν προκειμένω, την υπηρεσία μεταφορών), δεν δύναται να εμπίπτει σε καθεστώς «ειδικού» (ή «αποκλειόμενου», κατά τον ως άνω ορισμό) τομέα, με αποτέλεσμα να μην εφαρμόζεται το άρθρο 115 του νδ 163/2006 (άρθρο, ωστόσο, το οποίο προβλέπει γενικώς ότι «όλες οι συμβάσεις που αφορούν περιοδική ή διαρκή παροχή υπηρεσιών ή προμηθειών πρέπει να περιλαμβάνουν ρήτρα περιοδικής αναπροσαρμογής του τιμήματος»):

- δεύτερον, ότι, εν πάση περιπτώσει, έχει εφαρμογή το άρθρο 1664 του ΑΚ, το οποίο προβλέπει δυνατότητα να ζητηθεί (και να εγκριθεί) αναπροσαρμογή του «συνολικού συμφωνηθέντος τιμήματος» (η οποία συμφωνείται για «διαφορά που υπερβαίνει το ένα δέκατο» του συμφωνηθέντος τιμήματος), σε περιπτώσεις που «λόγω απρόβλεπτων περιστάσεων προκύπτουν αυξήσεις ή μειώσεις του κόστους υλικών ή εργασίας, οι οποίες επιφέρουν αύξηση ή μείωση που υπερβαίνει το ένα δέκατο του συνολικού συμφωνηθέντος τιμήματος».

Εντούτοις, όσον αφορά το πρώτο επιχείρημα, στη διάταξη εκτίθεται ότι το δικάζον τμήμα δεν χρειάζεται να απωστεί από τη θέση που έχει διατυπώσει νομολογιακώς το Consiglio di Stato (Συμβούλιο της Επικρατείας).

Πρέπει, κατ’ αρχάς, να υπομνησθεί ότι η ολομέλεια, με την απόφασή 16 της 1ης Αυγούστου 2011, τόνισε τα εξής:

- «η οδηγία 2004/17/ΕΚ, κατ’ εφαρμογήν της οποίας εκδόθηκε το νδ 163/2006, όπως ήδη η προγενέστερη αυτής οδηγία περί ειδικών τομέων [η οποία μεταφέρθηκε στην ιταλική έννομη τάξη με το νδ 158/1995], εκδόθηκε με προφανή σκοπό την προστασία του ανταγωνισμού όσον αφορά διαδικασίες σύναψης συμβάσεων εκ μέρους φορέων που δραστηριοποιούνται σε τομείς οι οποίοι αποκλείονταν, στο παρελθόν, από τον ανταγωνισμό και το κοινοτικό δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων, στους λεγόμενους αποκλειόμενους τομείς, οι οποίοι, μετά την κοινοτική παρέμβαση, κατέστησαν ειδικοί τομείς (πρώην αποκλειόμενοι τομείς)»

- «με την παρέμβαση του κοινοτικού νομοθέτη, που αποσκοπούσε στο να υπαχθούν στο καθεστώς δημοσιότητας τομείς οι οποίοι προηγουμένως εθεωρείτο ότι διέπονταν από το ιδιωτικό δίκαιο, κρίθηκε, εντούτοις, ορθό να διατηρηθούν τα χαρακτηριστικά της ιδιαιτερότητας των εν λόγω τομέων, σε σχέση με τους γενικούς, μέσω μιας πιο ευέλικτης ρυθμίσεως, η οποία διασφαλίζει μεγαλύτερη ελευθερία στις αναθέτουσες αρχές, και κυρίως περιοριστικής όσον αφορά το αντικειμενικό και υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής»·

- «συνεπώς, το κοινοτικό δίκαιο οριοθέτησε αυστηρά όχι μόνο το υποκειμενικό πεδίο των ειδικών τομέων (άρθρο 207 του νδ 163/2006· άρθρα 2 και 8 της οδηγίας 2004/17/EK), αλλά και το αντικειμενικό, περιγράφοντας λεπτομερώς το πεδίο εκάστου ειδικού τομέα» και ότι επίσης «στην κοινοτική νομολογία αναφέρεται ότι οι διατάξεις της οδηγίας 2004/17/EK πρέπει να εφαρμόζονται περιοριστικά, με συνέπεια τη μη δυνατότητα εφαρμογής της λεγόμενης θεωρίας της μεταδοτικότητας η οποία μνημονεύεται στην απόφαση Mannesman (απόφαση ΔΕΚ, της 15ης Ιανουαρίου 1998, στην υπόθεση C-44/96)».

Υπό τις περιστάσεις αυτές, η ολομέλεια έκρινε τα εξής:

«Η υπαγωγή της αναθέσεως υπηρεσίας στη νομοθεσία περί ειδικών τομέων δεν δύναται να συνάγεται με βάση μόνο το υποκειμενικό κριτήριο, ήτοι το γεγονός ότι η δημόσια σύμβαση ανατίθεται από οργανισμό που δραστηριοποιείται στους ειδικούς τομείς, αλλά πρέπει να βασίζεται και στη συνδρομή ενός αντικειμενικού στοιχείου, που αφορά τη σχέση της υπηρεσίας με την ειδική δραστηριότητα»· τούτο ισχύει δυνάμει του άρθρου 217 του νδ 163/2006 (που αναπαράγει πιστά το άρθρο 20 της οδηγίας 2004/17/EK), κατά το οποίο η νομοθεσία περί των ειδικών τομέων «δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις που συνάπτουν ή στους διαγωνισμούς μελετών που διοργανώνουν οι αναθέτουσες αρχές με σκοπούς άλλους από τις δραστηριότητες που προβλέπονται στα άρθρα 208 έως 213 ή για την άσκηση αυτών των δραστηριοτήτων σε τρίτη χώρα, υπό συνθήκες που δεν προϋποθέτουν την υλική εκμετάλλευση δικτύου ή γεωγραφικής περιοχής στο εσωτερικό της Κοινότητας».

Ειδικότερα, στη διάταξη επισημαίνεται ότι το Consiglio di Stato (Συμβούλιο της Επικρατείας) έχει κρίνει τα εξής:

«Δεδομένης της συμπεριλήψεως των υπηρεσιών καθαρισμού κτιρίων και διαχειρίσεως ακινήτων στα παραρτήματα αμφοτέρων των οδηγιών της Ένωσης (2004/17, περί συντονισμού των διαδικασιών συνάψεως συμβάσεων στους τομείς του ύδατος, της ενέργειας, των μεταφορών και των ταχυδρομικών υπηρεσιών, και 2004/18, περί συντονισμού των διαδικασιών συνάψεως δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών), η υπαγωγή της αναθέσεως της υπηρεσίας καθαρισμού στη νομοθεσία περί ειδικών τομέων δεν δύναται να συνάγεται με βάση μόνο το υποκειμενικό κριτήριο, ήτοι το γεγονός ότι η δημόσια σύμβαση ανατίθεται από οργανισμό που δραστηριοποιείται στους ειδικούς τομείς, αλλά πρέπει να βασίζεται και στη συνδρομή ενός αντικειμενικού στοιχείου, που αφορά τη σχέση της υπηρεσίας καθαρισμού με την ειδική δραστηριότητα.

Με άλλα λόγια, η υπηρεσία καθαρισμού εμπίπτει στη νομοθεσία που διέπει τους ειδικούς τομείς, εφόσον έχει λειτουργική σχέση με τη σχετική δραστηριότητα, κάτι που ισχύει εφόσον πρόκειται για ακίνητα και κτίρια που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα των δικτύων παραγωγής, διανομής και μεταφοράς, όπως ορίζονται στα άρθρα 208 επ. του νδ 163/2006».

Στο πλαίσιο της υποθέσεως που εκδίκασε, το δικάζον τμήμα εκτιμά με τη διάταξη του ότι:

- αφενός, δεν χωρεί καμία αμφιβολία περί συνδρομής του υποκειμενικού στοιχείου, που έγκειται στην αυταπόδεικτη υπαγωγή της RFI ως αναθέτοντος φορέα στις αναθέτουσες αρχές του άρθρου 210 του νδ 163/2006 (ούτε αμφισβητείται το εν λόγω στοιχείο από τις εκκαλούσες).

- αφετέρου, στην εκκαλουμένη απόφαση εκτίθεται ότι «η υπηρεσία καθαρισμού σταθμών, εγκαταστάσεων, γραφείων και εργαστηρίων, εντός της δικαιοδοσίας της διαμερισματικής διεύθυνσεως κινήσεως του Κάλιαρι, ως “λειτουργικών εγκαταστάσεων” και αναγκαίων στοιχείων που αποτελούν τμήμα του δικτύου σιδηροδρομικών μεταφορών, πρέπει να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στη νομοθεσία που διέπει τους ειδικούς τομείς, καθότι έχει στενή λειτουργική σχέση με την προαναφερθείσα δραστηριότητα των σιδηροδρομικών μεταφορών».

Στη διάταξη του το δικάζον τμήμα συμπεριφέρει τα εν λόγω συμπεράσματα, κρίνοντας ότι δεν ανατρέπονται από τα επιχειρήματα των εκκαλουσών, κατά τις οποίες απλώς και μόνον από την «υπηρεσία καθαρισμού δημοσίων προσβάσιμων χώρων, σταθμών και γραφείων, εντός της δικαιοδοσίας της διαμερισματικής διεύθυνσεως κινήσεως του Κάλιαρι», «ουδόλως δεν μπορεί να συναχθεί ότι η υπηρεσία αποσκοπεί στον σκοπό που επιδιώκει η RFI».

Όντως, δεδομένου [του] αντικείμενου της δημόσιας συμβάσεως, «είναι προφανές ότι η υπηρεσία καθαρισμού, ως αντικείμενο της συμβάσεως, δεν συνιστά βεβαίως προπαρασκευαστική, συναφή ή πρόσθετη υπηρεσία στην υπηρεσία μεταφορών, αλλά πράγματι σχετίζεται με την προσήκουσα εκτέλεση της εν λόγω υπηρεσίας, δεδομένου ότι αφορά ακίνητα και κτίρια που συνιστούν αναγκαία στοιχεία του δικτύου σιδηροδρομικών μεταφορών.

Οι συνθήκες υγιεινής των χώρων που σχετίζονται με την παροχή των υπηρεσιών μεταφοράς επιβατών και εμπορευμάτων συνιστούν απαραίτητη προϋπόθεση για την ορθή εκτέλεση της υπηρεσίας, και συνεπώς, η υπηρεσία καθαρισμού, που αποσκοπεί στην εν τοις πράγμασι διασφάλιση τέτοιων συνθηκών για την παροχή της υπηρεσίας μεταφορών, συνδέεται με την εν λόγω υπηρεσία με στενό λειτουργικό σύνδεσμο».

Συμπερασματικά, κατά τη διάταξη 1297/2017, οι εν λόγω εκτιμήσεις συνεπάγονται ότι στην υπό κρίση σύμβαση παροχής υπηρεσιών καθαρισμού – η οποία πληροί το υποκειμενικό και το αντικειμενικό κριτήριο, δεδομένου ότι υπάγεται στη νομοθεσία που διέπει τους ειδικούς τομείς – δεν εφαρμόζεται το άρθρο 115 του codice dei contratti (κώδικα περί δημοσίων συμβάσεων). Συνεπώς,

στην επίμαχη περίπτωση, δεν επιτρέπεται αύξηση της συμβατικώς συμφωνηθείσας αντιπαροχής, λόγω της προβαλλόμενης «περιοδικής αναπροσαρμογής του τιμήματος».

Επιπλέον, στη διάταξή του το δικάζον τμήμα δεν συμερίζεται ούτε το δεύτερο επιχείρημα που διατυπώνεται στο δικόγραφο της εφέσεως, σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 1664 του ΑΚ στην υπό κρίση υπόθεση.

Και τούτο οφείλεται στο ότι ο θεσμός της «περιοδικής αναπροσαρμογής του τιμήματος» στο πλαίσιο των δημόσιων συμβάσεων διέπεται από το άρθρο 115 του νδ 163/2006 και – όσον αφορά τον αποκλεισμό της εφαρμογής του στους ειδικούς τομείς – από τα άρθρα 206 και 217.

Ο codice dei contratti (κώδικας περί δημοσίων συμβάσεων), συνεπώς, περιέχει ειδικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, και, ως εκ τούτου, αφενός υπερισχύει (βάσει των γενικών ερμηνευτικών αρχών) των γενικών διατάξεων και αφετέρου αποκλείει την εφαρμογή των διατάξεων του ΑΚ με ρητή νομική διάταξη, δεδομένου ότι το άρθρο 2, παράγραφος 4, του νδ 163/2006, ως γνωστόν, προβλέπει ότι οι «διατάξεις του ΑΚ» έχουν εφαρμογή μόνον «καθόσον τούτο προβλέπεται ρητά»

Ως εκ περισσού προστίθεται στην κρίσιμη εκτίμηση που μόλις εκτέθηκε ότι :

- πρώτον, η δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 1664 του ΑΚ αποκλείεται επίσης, εν προκειμένω, από ρητή και έγκυρη συμβατική ρήτρα (άρθρο 6), η οποία - σε αντίθεση με όσα προβάλλουν οι εκκαλούσες - στο πλαίσιο ρύθμισης του χρόνου και του τρόπου αναπροσαρμογής του συμφωνηθέντος τιμήματος, περιλαμβάνει ειδικούς κανόνες, οι οποίοι παρεκκλίνουν από τον ΑΚ.

- δεύτερον, η αναπροσαρμογή του «συνολικού συμφωνηθέντος τιμήματος» προϋποθέτει ότι τυχόν αυξήσεις του κόστους υλικών ή εργασίας προκύπτουν «λόγω απρόβλεπτων περιστάσεων» κατά τον χρόνο συνάψεως της συμβάσεως και τα αποτελέσματα των τακτικών ανανεώσεων των συμβάσεων εργασίας του τομέα ουδόλως δύναται να θεωρηθούν ως «απρόβλεπτες περιστάσεις».

13 ΠΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

14 Με τη διάταξη κρίθηκε, ως εκ τούτου, ότι οι εκκαλούσες ήγειραν επίσης ζήτημα νομιμότητας, υπό το πρίσμα του κοινοτικού δικαίου, των άρθρων 115, 206, 210 και 217 του νδ 163/2006, ή του άρθρου 6, παράγραφος 4, του νδ 537/1993, λόγω παραβάσεως του άρθρου 3, παράγραφος 3, ΣΕΕ, και των άρθρων 26 και 101 επ. ΣΛΕΕ.

Κατά τις εκκαλούσες, η εθνική νομοθεσία, καθόσον αποκλείει την αναπροσαρμογή των τιμών στον τομέα των μεταφορών και, ιδίως, στις σχετικές συμβάσεις καθαρισμού, παραβιάζει την οδηγία [2004/]17 της 31ης Μαρτίου 2004. Προκύπτει ότι η εθνική νομοθεσία «υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο και δεν

δικαιολογείται σε σχέση με την κοινοτική, είναι αδικαιολόγητα δυσανάλογη και θέτει την “επικουρική” επιχείρηση (ανάδοχο δραστηριότητας όπως ο καθαρισμός) σε υποδεέστερη και πιο αδύναμη θέση έναντι της εταιρίας που (μάλιστα) ασκεί τη δημόσια υπηρεσία», δημιουργώντας, ως εκ τούτου, «άδικη και δυσανάλογη συμβατική ανισορροπία», λόγω του ιταλικού νομοθετικού πλαισίου, η οποία «έχει ως αποτέλεσμα τη διατάραξη των κανόνων λειτουργίας της αγοράς».

Δεδομένου ότι, κατόπιν των ανωτέρω, η ασκηθείσα έφεση δεν θα μπορούσε να γίνει δεκτή, υπό το πρίσμα των άρθρων 115, 206 και 217 του νδ 163/2006 και της ερμηνείας τους από τον εθνικό δικαστή, την οποία συμμερίζεται και το παρόν δικάζον τμήμα, το τελευταίο προχώρησε, ως εκ τούτου, με τη διάταξή του στην υποβολή των προεκτεθέντων προδικαστικών ερωτημάτων προς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

15 Η ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ

- 16 Το Consiglio di Stato (Συμβούλιο της Επικρατείας) παραπέμπει στις σκέψεις 29, 30, 31, 36, 39 και 40 της αποφάσεως της 19ης Απριλίου 2018, στην υπόθεση C-152/17, καθώς και στο διατακτικό με το οποίο το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφαινεται ως εξής:

«Η οδηγία 2004/17/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης συμβάσεων στους τομείς του ύδατος, της ενέργειας, των μεταφορών και των ταχυδρομικών υπηρεσιών, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 1251/2011 της Επιτροπής, της 30ής Νοεμβρίου 2011, και οι γενικές αρχές που τη διέπουν πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε κανόνες εθνικού δικαίου, όπως είναι οι επίμαχοι στην υπόθεση της κύριας δίκης, οι οποίοι δεν προβλέπουν την περιοδική αναθεώρηση των τιμών μετά τη σύναψη συμβάσεων εμπιπτουσών στους τομείς που καλύπτονται από την οδηγία αυτή».

Με το από 28 Οκτωβρίου 2018 υπόμνημά τους, οι εκκαλούσες ζητούν από το αιτούν δικαστήριο να υποβάλει προς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης νέα προδικαστικά ερωτήματα, ορισμένα εκ των οποίων επαναλαμβάνονται από το εν λόγω δικαστήριο.

Κατ’ ουσίαν, οι εκκαλούσες προβάλλουν ότι με την απόφασή του το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν λαμβάνει θέση επί του παρεπόμενου ή μη χαρακτήρα της υπηρεσίας καθαρισμού σε σχέση με την υπηρεσία μεταφοράς, η οποία χαρακτηρίζεται ως ειδική κατά το ευρωπαϊκό και εθνικό δίκαιο, επισημαίνοντας ότι η απόφαση προϋποθέτει ότι η συμβατική σχέση εξελίσσεται εντός του χρόνου που καθορίζεται στην προκήρυξη του διαγωνισμού, χωρίς παρατάσεις, πλην όμως αυτό δεν αποτελεί το πραγματικό πλαίσιο που ισχύει στην Ιταλία, όπου οι συμβάσεις παροχής υπηρεσιών συχνά παρατείνονται από τη δημόσια διοίκηση, στην πραγματικότητα για αόριστο χρόνο, ακόμη και υπό την ισχύ του νδ 163/2006. Τούτο θα μπορούσε να ανατρέψει τη συμβατική ισορροπία πολλών συμβάσεων παροχής υπηρεσιών: η αναπροσαρμογή των τιμών θα

αποτελούσε μέσο αποκαταστάσεως της ισότητας της σχέσεως. Οι εκκαλούσες επικαλούνται, συναφώς, τις αιτιολογικές σκέψεις 9, 10 και 45, καθώς και το άρθρο 57 της οδηγίας 2004/17.

Σύντομη έκθεση του σκεπτικού της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

- 17 Πρέπει να εξετασθεί η συμβατότητα των άρθρων 206 και 217 του νδ 163/2006 με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθόσον αποκλείουν την εφαρμογή του προαναφερθέντος άρθρου 115 στις δημόσιες συμβάσεις των ειδικών τομέων και στις συμβάσεις παροχής υπηρεσιών που, μολονότι δεν εμπίπτουν στους ειδικούς τομείς (εν προκειμένω, σύμβαση παροχής υπηρεσιών καθαρισμού), συνδέονται με αυτούς λειτουργικά.

Επιπλέον, ο αποκλεισμός της αναπροσαρμογής των τιμών, όπως εκθέτουν οι εκκαλούσες, «καταλήγει να είναι ένα μέτρο [...] το οποίο παρεμποδίζει, περιορίζει και νοθεύει τον ανταγωνισμό, φτάνοντας μέχρι του σημείου να εξαρτά τη σύναψη της συμβάσεως από την αποδοχή, εκ μέρους του συναλλασσόμενου, πρόσθετης παροχής, που δεν έχει σχέση με το αντικείμενο της συμβάσεως αυτής (άρθρο 101, παράγραφος 1, στοιχείο ε', ΣΛΕΕ), χωρίς να αποδέχεται επίσης την αγοραία αξία (άρθρο 3, παράγραφος 3, ΣΕΕ)».

Το ζήτημα που εγείρουν ex novo οι εκκαλούσες καθιστά αναγκαία την υποβολή προς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενός πρώτου προκαταρκτικού ερωτήματος σχετικά:

- με τον υποχρεωτικό ή μη χαρακτήρα της προδικαστικής παραπομπής στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οσάκις ένας διάδικος, έστω και σε διαφορετικά χρονικά σημεία, εγείρει ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου τελευταίου βαθμού προδικαστικό ζήτημα συμβατότητας του εθνικού δικαίου με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης·

- ή με το εάν, αντιθέτως, η προδικαστική παραπομπή κατόπιν αιτήματος ενός διαδίκου πρέπει να θεωρηθεί υποχρεωτική μόνο για εκείνα τα ζητήματα που οι διάδικοι εγείρουν με το εισαγωγικό έγγραφο της δίκης ή μέχρι την τελευταία επιτρεπόμενη διαδικαστική πράξη πριν από τη διάσκεψη επί της υποθέσεως, και πάντως σε καμία περίπτωση μετά την υποβολή μιας πρώτης αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά, πράγματι, ότι ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της προδικαστικής παραπομπής εκ μέρους του δικαστηρίου τελευταίου βαθμού δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από ένα καθεστώς «δικονομικών απαγορεύσεων», το οποίο οδηγεί τους διαδίκους να θέσουν υπ' όψιν του εθνικού δικαστηρίου «άπαξ διά παντός» τις πτυχές του εσωτερικού δικαίου που εφαρμόζεται στην ένδικη υπόθεση, οι οποίες, κατά τα επιχειρήματα των διαδίκων, αντιβαίνουν στο ευρωπαϊκό δίκαιο.

Διαφορετικά, η αλυσιδωτή υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων – πέραν του ότι ευνοεί ενδεχόμενη κατάχρηση, η οποία, σε ακραίες περιπτώσεις, συνιστά πραγματική «κατάχρηση της διαδικασίας» – εξασθενίζει (λόγω της υποχρέωσης παραπομπής) το δικαίωμα δικαστικής προστασίας και την αρχή της ταχείας και αποτελεσματικής απονομής της δικαιοσύνης.

Επιπλέον, η υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων σε χρόνο μεταγενέστερο της ασκήσεως του ενδίκου μέσου προσκρούει στο σύστημα απαγορεύσεων του ιταλικού δικονομικού δικαίου.

ΕΓΓΡΑΦΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ